

Keskustelua – Diskussion

Maantieteen opetusta Helsingin yliopistossa jo yli 130 vuotta

Maantieteen opetuksen alkuvaiheet Helsingissä

Helsingin yliopiston historian professori Zacharias Topelius (1818–1898) on tunnettu Suomen satunäytännä, mutta vähemmän tunnettua on, että hän luennoi myös Suomen maantiedettä: vuodesta 1854 aina vuoteen 1871 asti (Rikkinen 1993). Luennoinnin lisäksi Topelius julkaisi Suomen eri alueita kuvaavia teoksia, kuten *Finland framställd i teckningar* (1845–52), *En resa i Finland* (1872–74) ja *Boken om vårt land* (1875). Svenska litteratursällskapet on julkaissut Topeliuksen luennot ja muut kirjoitukset avoimesti verkossa selitystekstein (esim. Grandell 2017, 2020). Topelius korosti maantiedettä itsenäisen tieteenalana ja koulujen oppiaineena sekä näki sen arvon luontoa ja ihmistoimintaa yhdistävänä tieteenä (Tiitta 1994). Maantiedettä luennoitiin satunnaisesti myös yliopiston fyysis-matemaattisessa osastossa kasvi- ja eläintieteen yhteydessä 1870- ja 1880-luvuilla, mutta itsenäinen tutkintoaine siitä tuli vasta vuonna 1892.

Kasvimaantieteen dosentti Ragnar Hultia (1857–1899) on kiittäminen, että maantieteen opetus yliopiston fyysis-matemaattisessa osastossa vakiintui (kuva 1). Hult oli näkemyksellinen ja intohimoinen maantieteen ”asian” edistäjä, joka operoi oppiaineen hyväksi monella saralla 1880- ja 1890-luvuilla. Vuonna 1887 Hult oli mukana perustamassa Suomen Maantieteellistä Yhdistystä sekä Suomen Matkailijayhdistystä. Tämän lisäksi hän edisti parhaansa mukaan maantieteen kouluopetusta: muun muassa solmimalla yhteyksiä koulumaailmaan ja julkaisemalla sekä koulu- että yliopisto-opetuksen oppikirjoja (esim. Hult 1894, 1896). Hän luennoi maantieteestä yliopistolla ja jaksoi taistella yliopistobyrokratiankin sokkeloissa – tullen nimitetyksi nimenomaan *maantieteen* dosentiksi. Dosentuuri, jonka Hult vihdoinkin vuonna 1890 sai, oli tärkeä askel kohti maantieteen profiloitumista luonnontieteenä sekä kohti alan itsenäistä yliopisto-opetusta (Rikkinen 1988, 1993).

Kuva 1. Ragnar Hult 1880-luvun lopulla (Kuva: Helsingin yliopiston kasvimaantieteen dosentti Ragnar Hult by Wehle, B. - Museovirasto, Finland - CC BY. https://www.europeana.eu/item/2021009/_E1CEC3D-6F449E8BF1AD8B4C738E611A8).

Tärkeä askel oli myös rahoituksen järjestäminen opetusaineistojen hankkimiseksi. Konsistorin päätöksellä Hult sai vuonna 1888 määrärahan ja sillä ostetuksi seinäkartoja, karttapallon, kartasto-

ja ja karttatelineitä. Lisäksi opiskelijoiden käytössä oli maantieteellisen yhdistyksen kirjallisuutta. Kalevi Rikkisen (1983: 1) mukaan ”*kaapista se alko*”. Maantieteen opetustoiminta järjestettiin aluksi päärakennuksen luentosalissa, johon karttakaappi ja muu opetusaineisto oli sijoitettu. Muidenkin oppiaineiden käyttämä tila kävi kuitenkin ahtaaksi, ja kaksi vuotta myöhemmin rehtori päätti luovuttaa maantieteen opetuksen, kartanpiirustuksen ja kokoelmien tarpeisiin oman huoneen, luentosalin VI. Myös maantieteellinen yhdistys sai siirtää saliin koko kirjastonsa ja kokoelman, jotka olivat merkittävän laajat – ja laajenivat edelleen.

Hultin määrätietoiset ponnistelut ja sitkeä anomuskirjelmointi kantoivat hedelmää 1890-luvun alussa, kun kaksi suurta hallinnollista kysymystä saatiin ratkaistua: maantieteen asema oppiaineena sekä laitoksen rahoitus. Maantieteen ensimmäiset tutkintovaatimukset Hult laati jo 1890, mutta varsinaiseksi fyysis-matemaattisen osaston filosofian kandidaatin tutkintoaineeksi maantiede hyväksyttiin 1892. Tärkeänä puoltavana seikkana nähtiin käytännön hyöty maantieteen opettajien koulutuksessa (Rikkinen 1993: 53). Aiempi ”historian liitännäisaine” oli nyt saanut oman yliopistollisen statuksen. Tilanne vakiintui entisestään, kun kansleri myönsi maantieteelle jatkuvan rahoituksen kerraluontoisten avustusten sijaan. Vuosittaisesta määrärahasta vastasi laitoksen esimies, dosentti Hult. Päätöksen päivämäärää 1.9.1893 pidetään maantieteen laitoksen syntypäivänä.

Ensimmäinen professori ja hänen assistenttinsa

Hultin varhainen kuolema olisi saattanut koitua maantieteen kehityksen kannalta kohtalokkaaksi, ellei Hult olisi houkutelut kolmivuotisen apurahakautensa sijaiseksi entistä oppilastaan. Johan Evert Rosberg (1864–1932) jakoi pitkälti opettajansa ajatukset maantieteen tieteellisestä roolista ja tarpeellisuudesta. Hän toimi aktiivisesti sekä maantieteellisessä yhdistyksessä että matkailijayhdistyksessä ja piti korkeassa arvossa kouluopetusta ja kansan sivistystyötä.

Rosberg aloitti työnsä laitoksen opettajana ja esimiehenä 1898 tarttuen tarmokkaasti toimeen. Hän esitteli jo keväällä 1900 näkemyksiään maantieteen opetuksen järjestämisestä ja vakinaistamisesta. Lisäselvitysten jälkeen fyysis-matemaattinen osasto esitti konsistorille opettajanviran perustamista. Virka perustettiinkin 1901, mutta maantieteen ylimääräisen professorin tehtävänä. Keisarillinen majesteetti antoi ”*armollisen julistuksen, koskeva ylimääräisen professorinviran asettamista Suomen Alexanderin Yliopistoon*” (Rikkinen 1988: 146). Ensimmäisen professorinsa maantiede sai, kun virkaan nimitettiin Rosberg vuonna 1902.

Opiskelijamäärien kasvettua laitos oli siirtynyt yliopiston päärakennuksesta jo syyslukukaudella 1896 Pohjois-Esplanadille neljän huoneen vuokrahuoneistoon, jossa kokoelmille, kirjastolle ja piirustusharjoituksille oli paremmin tilaa. Tätäkin huomattavampi laajennus tiloihin saatiin,

Kuva 2. Hallituskadun (nykyisen Yliopistonkadun) ja Fabianinkadun kulmatalo 1890-luvulla, hieman ennen kuin maantieteen laitos muutti rakennukseen (Kuva: Hallituskatu 8 ja 11, 13, 15 nyk. Yliopistonkatu 4 ja 3, 5, 7 by Rosenbröijer, A.E. - Helsingin kaupunginmuseo, Finland - CC BY. https://www.europeana.eu/item/117/_1E351F02_6720_4415_A890_462111BAF4B7).

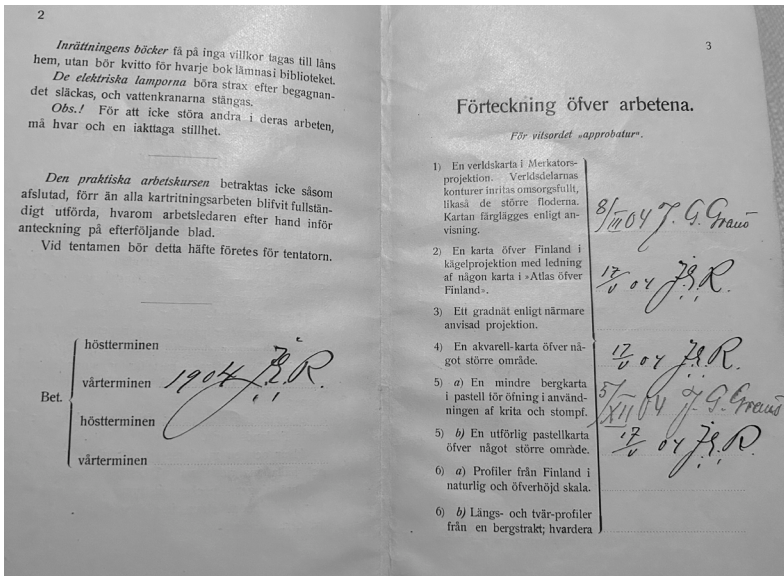
Kuva 3. Maantieteen laitoksen luentosali 1900-luvun alussa (Kuva: J. G. Granö; Museo-
virasto ja Tiedemuseo Liekki).

kun laitos pääsi Rosbergin johdolla vuonna 1900 muuttamaan Hallituskadun ja Fabianinkadun kulmataloon (paikalla on nykyisin Porthania) (kuva 2). Uudessa talossa oli luentosalin (kuva 3), kirjaston, lukusalin ja henkilökunnan huoneiden lisäksi piirustussali nykyaikaisine piirustuspöytineen. Opiskelijat saivat tarkat ohjeet, kuinka tehdä harjoitustyöt ja käyttäytyä salissa: hiljaisuutta oli noudatettava ja tupakanpolttoa vältettävä. Luottamus opiskelijoihin oli kuitenkin suuri – tilat olivat avoinna aamukahdeksasta aina kello kahdeksaan illalla, ja ohje kuului: ”*Se, joka viimeisenä poistuu huoneustosta, lukitkoon ulko-oven ja asettakoon avaimen paikoilleen*” (Maantieteen opintokirja 1904).

Rosbergin assistenttina ja kartanpiirustusharjoitusten ohjaajana toimi vuodesta 1902 alkaen lahjakas vanhempi opiskelija Johannes Gabriel Granö (1882–1956): hänkin tuleva maantieteen professori ja maisematutkimuksen pioneeri. Opetus pääsi siis toden teolla käyntiin uusien tilojen, innostuneiden opettajien ja varmistetun rahoituksen turvin. Opetus painottui karttojen ja profiilikuvien piirustukseen ja muihin harjoitustöihin, kuten projektiolaskuihin, mutta lisäksi opintoihin kuuluivat seminaarit, kenttätöitä ja pidemmät retkeilyt. Kenttämittausharjoituksia (kuva 4) opiskelijat tekivät usein Eläintarhan alueella Töölönlahdella, ja retkille lähdettiin maakuntiin. Tehdyistä harjoitustöistä opettajat antoivat merkinnän opintokirjaan (kuva 5).

Kuva 4. Maantieteen opiskelijoita kenttämittausharjoitusten tauolla Eläintarhan alueella vuonna 1901. Rosberg seisomassa takarivissä toisena oikealta (Kuva: Maantieteen arkisto; Tiedemuseo Liekki).

Kuva 5. Professori J. E. Rosberg ja assistentti J. G. Granö kuittasivat opintokirjaan tehdyt työt (Kuva: Maantieteen arkisto).

Maantiedettä 1910-luvulta 1930-luvulle

Jo alusta alkaen huomattava osa maantieteen opiskelijoista oli naisia. Osaksi tätä selittää opettajan ammattiin kouluttautuminen, mutta kyse lienee ollut myös Hultin perinnöstä: yhteyksiä koulumaailmaan pidettiin tärkeinä, samoin naisten panosta (esim. kuva 6). Huomion arvoista on sekin, että sekä 1910-luvulla että vuosien 1926–1930 välisenä aikana naisia valmistui maantieteestä miehiä enemmän (Kivikkokangas 1989; Rikkinen 1993).

Koulumaantieteen arvostus näkyi myös julkaisuissa, sillä tieteellisen työn lisäksi Helsingin maantieteilijät kirjoittivat runsaasti maantieteen oppikirjoja (ks. esim. kuva 7). Lukemattomat koululaispolvet opiskelivat kotomaan ja kaukomaiden asioita laitoksen henkilökunnan kirjoittamista teoksista. Erityisen tuotteliaita tällä saralla olivat Rosbergin lisäksi Iivari Leiviskä (kuva 8) ja Väinö Auer.

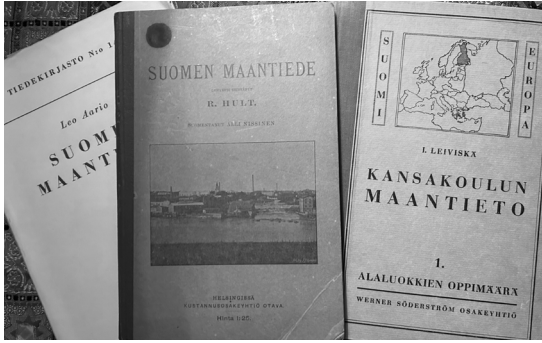
Taustalla vaikutti vahvasti – etenkin maantieteen alkuvuosina – isänmaallinen ajatus kotimaan ja sen kansan tunnetuksi tekemisestä, mutta varsin pian tavoitteissa painottuivat myös tieteelliset näkökohdat. Kuten Auer ja Poijärvi (1937) oppikirjansa alkulauseessa kirjoittivat:

Yliopistomaantiede on näet viime vuosikymmeninä kehittynyt hyvin nopeasti ja saavuttanut runsaasti metodisia ja asiataloksia, joita koulumaantiedon olisi syytä omaksua. On nimittäin selvää, että koulumaantiedon tulee pysytellä tieteellisen maantieteen kehityksen tasalla niin paljon kuin on mahdollista rikkomatta pedagogiikan ja didaktiikan sekä käytännöllisen elämän vaatimuksia vastaan.

Kuva 6. Assistentti Leo Aario opastaa opiskelijoita kenttämittauksissa vuonna 1927 (Kuva: Maantieteen arkisto; Tiedemuseo Liekki).

Yhtä lailla myös yliopisto-opiskelijoille suunnattuja oppikirjoja tuotettiin – etenkin sotavuosien jälkeen. Esimerkiksi Leo Aario (1949) kirjoitti approbaturkurssin tueksi *Suomen maantieteen* ja Leiviskä (1949) puolestaan maantieteen historiasta ja tieteenalan olemuksesta.

Kuva 7. Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen opettajien kirjoittamia oppikirjoja (Kuva: Katariina Kosonen).

Helsingin maantieteilijät popularisoivat tieteenalaansa ahkerasti myös yleistajuisin maantieteellisin teoksien. Rosberg oli tässä uranuurtaja kaksiosaisella teoksellaan *Maa ja kansat* (1904) sekä laajalla teossarjallaan *Maapallo. Maantieteellinen tietokirja 1–10* (1926–1929), jonka osat hän toimitti yhdessä maantieteen laitokselta valmistuneen Vilho Tolvanen kanssa (kuva 9). Tolvanen työskenteli Otavalla kustannustoimittajana vuosina 1919–1932 ja tämän jälkeen opettajana, ja kirjoitti itsekin muutamia maantieteen oppikirjoja. Suhteet kustantajiin olivat

Kuva 8. Maantieteen opetuksen kehittäjä ja lukuisten oppikirjojen kirjoittaja Iivari Leiviskä vuonna 1915. (Kuva: Helsingin yliopiston maantieteen dosentti, filosofian tohtori Iivari Leiviskä - Museovirasto, Finland - CC BY. https://www.europeana.eu/item/2021009/_5BB7D3DA0BE6D49B1477605878C0ABC5).

tiivit ja maantieteilijät tuottelaita. Oppikirjoja, kartastoja ja yleistajuisia teoksia kirjoitettiin koululaisien ja nuoren tasavallan kansalaisten sivistykseksi.

Kuva 9. Rosberg ja Tolvanen tekivät tiivistä yhteistyötä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä (Kuva: Kustannusosakeyhtiö Otavan Maapallo-tietokirjasarjan toimittajat J. E. Rosberg ja Vilho Tolvanen 1920-luvulla - Museovirasto, Finland - CC BY. https://www.europeana.eu/item/2021009/_31471a3a_2acf_4c7b_a5b6_277879de4547).

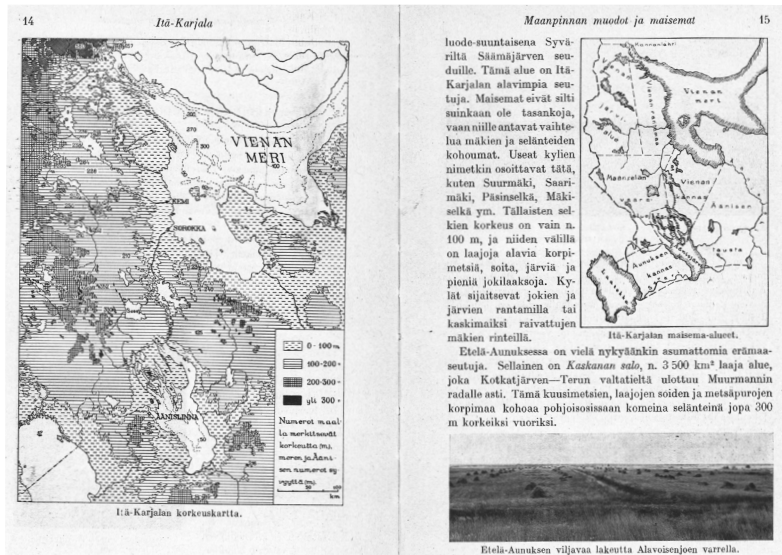
Helsingin maantieteilijät sotavuosien vaikuttajina

Talvisota katkaisi monen maantieteilijän opinnot, ja opettajatkin joutuivat valtion palvelukseen aiemmista poikkeaviin tehtäviin. Epäoikeudenmukaisiksi koetut rauhanehdot ja talvisodan aluemenetykset jäivät suomalaisille hampaankoloon. Väli rauhan ja jatkosodan aikana laitoksen edustajille avautuikin merkittävä asema yhteiskunnallisen vaikuttamisen paraatipaikalle. Presidentti Risto Ryti pyysi Aueria perustelevaan tieteellisesti, että Itä-Karjala kuuluu Suomeen (Manninen 1980). Tehtävän toteuttamiseksi opetusministeriö perusti 1941 valtion tieteellisen Itä-Karjala-toimikunnan, jonka puheenjohtajana Auer (kuva 10) toimi (Laine 1993a, 1993b). Suomen Maantieteellinen Seura oli myös hankkeessa aktiivinen vaikuttaja. Jatkosotaan suunnattiin käytännössä Saksan rinnalla, vaikka erillissotaa ja liittoutumattomuutta painotettiin virallisissa puheissa. Propaganda ja mielipiteiden muokkaus koti- ja ulkomaiselle yleisölle kanavoitiin Valtion tiedotuslaitoksen kautta.

Terran Itä-Karjala -teemanumerossa Auer (1941) käsitteli ”Tulevaa Suomea” talusmaantieteellisenä kokonaisuutena, ja Itä-Karjalaa luonnollisesti osana tätä. Auerin painavin propagandajulkaisu oli kuitenkin historioitsija Eino Jutikkalan kanssa kirjoittama *Finnlands Lebensraum*, joka oli suunnattu suoraan saksalaisille ja jonka päätehtävä oli tukea Suomen rajapyyrkimyksiä idässä (Alhonen & Alhonen 2006). Lukuisat muutkin eri alojen tieteilijät julkaisivat Suur-Suomea pohjus-

Kuva 10. Väinö Auer lähdössä Patagonian ja Tulimaan retkelle (1928–1929), jonka järjesti Suomen Maantieteellinen Seura (Kuva: Maantieteen arkisto; Tiedemieso Liekki).

Kuva 11. *Terran* teemanumeron lisäksi maantieteilijät käsittelevät Itä-Karjalaa useissa populaareissa teoksissa ja lehdistätkkeleissa (Leiviskä & Kärki 1942; Kuva: Katariina Kosonen).

tavia, Itä-Karjala -aiheisia artikkeleita ja teoksia, maantieteilijöistä Auerin lisäksi Leiviskä (1942) yhdessä Eino Kärjen kanssa (kuva 11). Sanoma- ja aikakauslehdet puolestaan tarjosivat lukijoilleen popularisoituja artikkeleita, joissa yhtä lailla todisteltiin Itä-Karjalan luonnon- ja ihmismaantieteellistä yhteyttä Suomeen (Kosonen 2000, 2008). Itä-Karjalan karttojakin valmistettiin maantieteen laitoksella. Jatkosodan jälkeen sensuuri iski paitsi näihin teoksiin, myös useisiin maantieteen oppikirjoihin, joita maantieteilijät olivat itsenäistymisen jälkeen ja erityisesti 1930-luvulla kirjoittaneet (Ekholm 2017).

Kasvun ja vakiintumisen aika: 1950- ja 1960-luvut

Sotien jälkeiset vuodet olivat toiminnan vakiintumisen ja uusien tutkimusvirkojen aikaa. Uutena virkana perustettiin ruotsinkielinen professuuri vuonna 1950. Sen ensimmäinen haltija oli Helmer Smeds, seuraajanaan Stig Jaatinen (Halonen 2002). J. G. Granö (kuva 12) oli palannut professoriksi Helsinkiin jo vuonna 1945. Hänen johdollaan elvytettiin maantieteen retkiperinne, joka oli ollut tauolla usean vuosikymmenen ajan. Ensimmäinen retki suuntautui heinäkuussa 1950 Lappiin (kuvat 13 ja 14). Uusi Suomi (1950) uutisoi lyhyesti retkeläisten paluusta ja siteerasi Granötä: ” – – olisi suotavaa järjestää retkiä, joita ei kymmeniin vuosiin ole järjestetty, tulevinakin vuosina, sillä siksi positiivisia vaikutelmia nyt päättynyt retki jätti.”

Kuva 12. J. G. Granö tarkastaa opiskelija Taina-Maria Solon työtä 1947 (Kuva: Tiedemuseo Liekki).

Kuva 13. Professori J. G. Granö ja opiskelijat karhunpesäkivellä heinäkuun 1950 Lappin retkellä. Maantieteen opiskelija Pirkko Heikkinen istumassa Granön vieressä vasemmalla, huivi päässään (Kuva: Pirkko Suden, o.s. Heikkinen, kotiarkisto; Taina Miettinen ja Kati Wolff Susi).

Kuva 14. Lapin retkeläiset Ounasjoen lossilla odottamassa joen ylitystä 1950 (Kuva: Pirkko Suden, o.s. Heikkinen, kotiarkisto; Taina Miettinen ja Kati Wolff Susi).

Yksi suurimmista muutoksista oli laitoksen muutto Aarne Ervin suunnittelemaan, moderniin Porthania-rakennukseen, joka valmistui 1950 Hallituskadun ja Fabianinkadun kulmaan, lähes samoille sijoille laitoksen aiemman rakennuksen kanssa (kuva 15). Maantieteilijät majoituivat 1955 ”Portsun” kuudenteen kerrokseen. Tiloissa oli luentosalien ja työ- ja hallintohuoneiden lisäksi isot ja valoistat harjoitustyösalit, kirjasto, lukusali, karttakokoelmat ja oma piirtämö, jossa parhaimmillaan työskenteli kolme kartanpiirtäjää (esim. kuvat 16 ja 17). Opettajien kahvihuoneen vieressä valvoi laitoksen oma vahtimestari.

Ensimmäinen Suomen Kartasto julkaistiin 1899 ja palkittiin Pariisin maailmannäyttelyssä kultaisel-

Kuva 15. Porthania 1950-luvulla (Kuva: Roos, Suomen Arkkitehtuurimuseo. <https://finnisharchitecture.fi/helsinki-university-porthania-building/>)

Kuva 16. Opiskelijat tekemässä pentografiharjoituksia 1950-luvun alkupuolella (Kuva: Tiedemuseo Liekki).

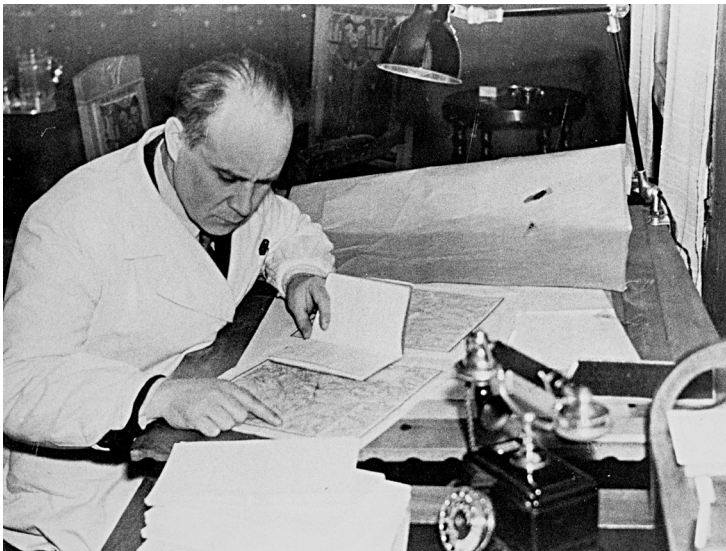
Kuva 17. August Tammekan vetämässä seminaaria 1950-luvulla, tässä vielä vanhassa luentosalissa (Kuva: Tiedemuseo Liekki).

la mitalilla. Maailman ensimmäinen kansalliskartasto oli paitsi korkeatasoinen tieteellinen julkaisu, myös autonomisen Suomen itsemääräämisoikeuden ilmaus Venäjän vallan ja sortotoimien alla. Kartaston synnyssä Suomen Maantieteellisellä Seuralla oli keskeinen rooli.

Vuonna 1888 J.A. Palménin johdolla perustettu seura toimi aluksi rinnakkain vuotta aiemmin pe-

rustetun Hultin maantieteellisen yhdistyksen kanssa. Syy kahteen seuraan johtui siitä, että Palmén näki seuran olevan pääasiassa tieteenharjoittajille, kun taas Hultin vapaamielisempi yhdistys toimi laajemmalla jäsenpohjalla ja hyväksyi toimintaan mukaan myös opettajat ja kaikki maantieteestä kiinnostuneet. Seurat yhdistyivät vuonna 1921, ja yhteiseen maantieteen edistystahtoon viitattiin myös seuran tunnukseen valitussa tekstissä *viribus unitis* (yhtynein voimin). Uudet kartastot tehtiin jo vuosina 1910 ja 1925, näistä jälkimmäinen Granön johdolla, mutta tämän jälkeen sodat ja jälleerakennus pistivät suuret kartastohankkeet pitkäksi aikaa jäihin. Lopulta Leo Aarion (kuva 18) johdolla valmistettiin aiempia versioita huomattavasti laajempi Suomen Kartasto vuonna 1960. Sen karttoja piirrettiin lukemattomia työtunteja laitoksen piirustussaleissa, laitoksen henkilökunnan ja opiskelijoiden voimin. Toisin kuin aiemmissa kartastoissa, vuoden 1960 teoksen tekstiosa oli suppea. Teemakartoin ja monipuolisin diagrammein esitettiin mittava määrä tilastoaineistoa sotien jälkeisestä Suomesta ja sen kehityksestä. Tuore kartasto levisi laajalti maailmalle julkaisuvaihdon myötä, ja vastaavasti laitoksen kokoelmiin kertyi suuri määrä kansalliskartastoja, erityisesti Afrikan mantereen itsenäistyneistä valtioista.

Sotien jälkeiset vuosikymmenet toivat tutkimusaiheisiinkin uusia teemoja. Maantieteen kehitystä leimasi kansainvälistymien, sillä kehitysmaantiede ja globaalit teemat tekivät tuloaan. 1960-luvun kvantitatiivinen vallankumous vaikutti puolestaan tutkimusaineistoihin ja -menetelmiin. Toinen nouseva teema oli aluesuunnittelu.

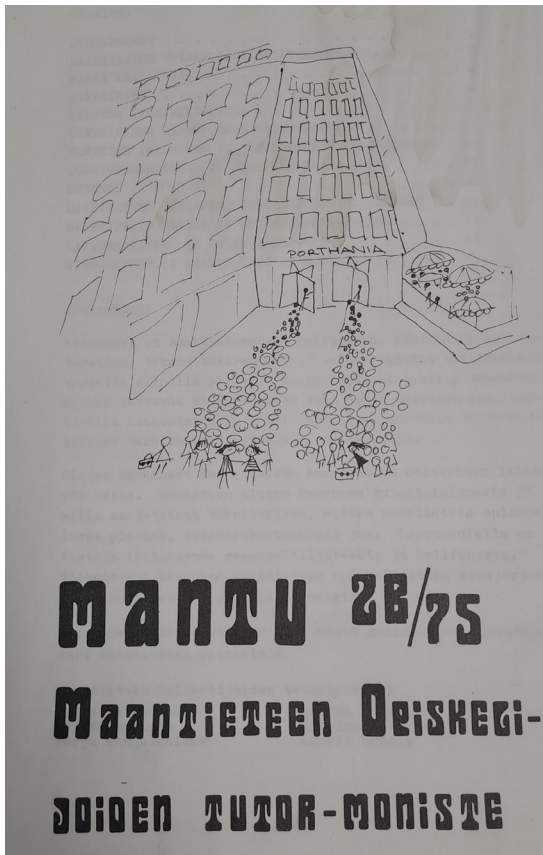

Kuva 18. Leo Aario johti Suomen Kartaston 1960 valmistamista laitoksella (Kuva: Tiedemuseo Liekki)

Uusia avauksia 1970- ja 1980-luvuilla

Stig Jaatisesta tuli 1969 kehitysmaantieteen (tuolloiselta nimeltään kehitysmaiden maantieteen) vastuhenkilö. Alkuvuosinaan Helsingin yliopiston kehitysmaainstituutti toimi laitoksen yhteydessä. Ensimmäiset opintoretket suuntautuivat Tansaniaan vuonna 1975 ja Kiinaan 1979. Ensimmäinen varsinainen tutkimusretki järjestettiin 1981. Matka suuntautui Keniaan ja järjestettiin yhdessä ulkoministeriön kehitys yhteistyöosaston kanssa. Opiskelijat pääsivät tutkimaan suunniteltua vesihuollon kehitysprojektia ja sen vaikutuksia paikallistasolla (Sarja & Töyrymäki 1983).

Opiskelijat järjestäytyivät 1971 ja perustivat oman ainejärjestön, Maantieteen Opiskelijat ry:n (MaO). Aiemmin ainejärjestö Symbioosissa vaikuttaneet maantieteilijäopiskelijat tunsivat hukkuvansa biologien massaun, ja omalle järjestölle oli selvä tarve. Ensimmäisinä toimintavuosinaan MaO oli aikakaudelle tyypillisesti vahvasti vasem-

MANTU 26/75
Maantieteen Opiskelijoiden TUTOR-MONISTE

Kuva 19. Ainejärjestö Maantieteen opiskelijat r.y. on julkaissut joka syksy uusille opiskelijoille Tutor-mantun (Kuva: Maantieteen arkisto).

mistolainen (johon järjestön lyhennekin viittasi), mutta ajan myötä poliittisuus hiipui (Töyrymäki 2016). Ainejärjestö onnistui jo alkuvaiheessaan kuohuttamaan toimillaan. Uusien opiskelijoiden tervetuliaisillansa haluttiin kahvin ja pullan lisäksi tarjota oluet, mihin järjestö sai laitoksen tuolloiselta esimieheltä Veikko Okolta luvan. Porthanian ovien eteen ajoi Lahden mallasjuoman rekka, josta puretut olutkorit kannettiin yläkertaan. Vahtimestarit ja opettajat olivat äimistyneitä. Oluttarjoilu toteutettiin kahtena syksynä, mutta sitten yliopiston hallinto ilmaisi Okolle eleen aiheuttavan muissa yliopistolaisissa hämmennystä ja siitä luovuttiin (Peltonen 2016).

Toiminta oli varsin pienimuotoista, ja vuoden 1974 toimintakertomuksessa valiteltiin, kuinka Helsingin yliopiston ylioppilaskunta HYY oli entisestään pienentänyt Maantieteen Opiskelijoiden toiminta-avustusta (2 × 700 markkaa). Vaikean taloudellisen tilanteen todettiin rajoittaneen yhdistyksen toimintaa. Suurin menoera, 370 mk oli käytetty retkien järjestämiseen, ja muita merkittäviä menoeria olivat jäsenmaksuihin mennyt 260 mk ja illanviettoihin käytetty 250 mk. Kuvassa 19 on esitetty noilta vuosilta MaO:n julkaiseman Mantu-lehden kansi.

Agraari-Suomi oli kovaa vauhtia muuttumassa kaupunkimaiseksi Suomeksi ja kehittyvässä maassa maantieteelle oli yhteiskunnallinen tilaus. Kes-

Kuva 20. Suunnittelumaantieteilijät kenttäkurssilla Lammilla 1980-luvun alussa, työn alla Lammin alueen tavoitesuunnitelma assistentti Lassi Karivalon (kuvasa vasemmalla) johdolla (Kuva: Maantieteen arkisto).

Kuva 21. Luonnonmaantieteen lehtori, myöhemmin professori Matti Tikkanen opastamassa maantieteen ensimmäisen vuoden opiskelijoita ilmakuvien tulkintaan 1980-luvulla (Kuva: Maantieteen arkisto).

kus- ja vaikutusalueutkimuksen ja kaavoituksen asiantuntijoita tarvittiin yhteiskunnassa, ei pelkästään yliopistolla. Aluetutkimuksen ja suunnittelumaantieteen opetus alkoi laitoksella jo vuonna 1968, ensin assistenttuurina ja kaksi vuotta myöhemmin apulaisprofessorina. Uudet aiheet tulivat opetussuunnitelmaan ensin yksittäisinä kursseina, mutta vakiintuivat lopulta omaksi linjakseen, suunnittelumaantieteeksi. Suunnittelumaantieteilijöilläkin oli oma kenttäkurssinsa Lammilla (kuva 20.)

Tämä soveltava tieteenala haki ratkaisuja suunnittelun erityisongelmiin. Alue- ja yhdyskuntasuunnittelun kehittäminen vaati laajoja yhteyksiä valtion- ja kunnallishallinnon monille tasoille, yksityisiin toimijoihin, yrityksiin, yhdistyksiin ja järjestöihin (Sarja & Töyrymäki 1983). Varsinainen professori suunnittelumaantieteeseen perustettiin vuonna 1988. Yleislinjan ja suunnittelumaantieteen linjan yhteistä opetusta olivat maantieteen approbatur-kurssit. Yleislinjan erikoistumisaloina olivat 1980-luvulla luonnonmaantiede, kulttuurimaantiede, kehitysmaiden maantiede ja opettajankoulutus. Kuva 21 esittää esimerkin tuon ajan opetuksesta 1980-luvulla.

1990-luku: tilasuunnitelmia ja teknistä kehitystä

Maantieteen laitoksen 100-vuotisjuhlia vietettiin vuonna 1993. Juhlien kunniaksi luonnonmaantiede sai omat tilat ja kauan kaivatun laboratorion Silta-vuorenpenkereeltä (kuva 22). Tämä helpotti Porthanian tilojen ahtautta. Yliopiston suunnitelmat keskittää luonnontieteiden opetus omille kampuksilleen Viikkiin ja Kumpulaan olivat jo pitkällä ja maantiedekin oli muuttamassa keskustasta saman katon alle Physicummin uudisrakennukseen Kumpulaan. Tosin maantieteilijöitä yritettiin siirtää Porthanian remontin tieltä ”välivarastoon”, Makkarataloon Rautatieasemaa vastapäätä ennen Kumpulan tilojen valmistumista, mutta maantieteen opiskelijoita ja ainejärjestöä oli kiittäminen, että suunnitelma peruuntui. MaO otti aktiivisen roolin tukeakseen professorikunnan tiukkoja neuvotteluja yliopiston teknisen osaston kanssa, ja lopulta työrauha saatiin (Kosonen 2016).

Yliopiston toimintaympäristöä muutti paljon maailmanlaajuisten tietoverkkojen kehitys, ja maantieteen laitoksellakin oltiin kehityksessä mu-

Kuva 22. Luonnonmaantieteen uusi laboratorio Siltavuorenpenkereellä avattiin maantieteen 100-vuotisjuhlavuonna 1993 (Kuva: Maantieteen arkisto).

kana. Oman verkko-osoitteen avajaisia juhlistettiin keväällä 1994, ja syksyllä verkossa julkaistiin ensi kertaa maantieteen laitoksen henkilökuntalehden sähköinen versio. *Web.doc* oli Suomen ensimmäinen www-lehti, jolla oli oma ip-osoite. Aiemmat monistemuotoiset henkilökuntalehdet oli nimetty kulloisenkin laitoksen esimiehen mukaan (*Toverilliset*, *Nyrykkiset* ja *Dos.Doc*). Verkko-lehteä julkaistiin vuosina 1994–2003 (Sarja 2023).

Murros koettiin myös opetuksen tietotekniikassa, erityisesti 1990-luvun puolivälistä lähtien. Ei

puhuttu enää tietokone- tai atk-kartografian kursseista, vaan paikkatieto ja geoinformatiikka löysivät tiensä kurssivalikoimaan (kuva 23). Teknisestä kehityksestä huolimatta perusasiat pysyivät: kartanpiirustus ja kenttätyöt kuuluivat edelleen vahvasti maantieteen opintoihin, samoin retket (esim. kuva 24). Laudatur-vaiheen tutkimusretkiä järjestettiin lähes vuosittain, parhaina vuosina kaksi, ja vuodesta 1971 lähtien niistä julkaistiin raportit laitoksen julkaisusarjassa (esim. Tani & Kanninen 1992). Yksittäisten retkien raporte-

Kuva 23. Opiskelijoita geoinformatiikan ensimmäisessä opetussalissa Porthaniassa 2001, juuri ennen laitoksen muuttoa Kumpulaan (Kuva: Eero Roine; Tiedemuseo Liekki).

Kuva 24. Keväinen Lammin kenttäkurssi luo kiinteän siteen vuosikurssin opiskelijoiden välille, myöhemmässä opintojen vaiheessa retkeillään maailmalla. Kuvassa Ranskan retkeläisiä vuonna 1992 Le Mont Saint Michelin luostarivuorella ympäröivän tulvatasangon näkymiin tutustumassa (Kuva: Katariina Kosonen).

ja on 1960-luvultakin. Laitoksella on vuosien varrella ollut useampi oma julkaisusarja, joissa on julkaistu väitöskirjoja, konferenssien ja seminaarien abstraktikoonteja sekä tutkimusryhmien raportteja.

2000-luvun maantieteilijät

2000-luvun alun suuri muutos oli muutto Kumpulaan. Muutto Physicum-rakennukseen toi kahden osoitteen maantieteilijät jälleen saman katon alle. Physicumista löytyivät myös uutuuttaan kiiltävät luonnonmaantieteen laboratoriot ja ajanmukaiset geoinformatiikan opetustilat. Keskustasta lähtö oli erään aikakauden loppu ja siksi hieman haikea. Sitä symboloi opiskelijoiden rakkaiden sohvien kanto läpi kaupungin Porthaniasta Kumpulaan (Salmela

2001). Uuden verhoilun saaneet sohvat vihki käyttöön suunnittelumaantieteen professori, dekaani Mauno Kosonen maantieteen laitoksen 110-vuotisjuhlassa vuonna 2003 (kuva 25).

Uudella vuosituhanella maantiede sai ensimmäiset naisprofessorinsa, kun Mari Vaattovaara nimitettiin 2005 kaupunkimaantieteen ja Pauliina Raento 2007 kulttuurimaantieteen professoreiksi. Uusi avaus oli myös maantieteen opetuksen resurssikeskus Geopisteen perustaminen vuonna 2007 valtakunnalliseksi maantieteen kouluopetuksen ja opettajien tueksi. Toiminta aloitettiin välineistön kaukolainoin, opetusideoin ja materiaalipankein sekä lyhyin täydennyskoulutuksin ja koululaisten kesäleirein. Toiminta organisoitiin Kumpulan kampuksen LUMA-keskuksen yhteyteen muiden oppiaineiden resurssikeskusten tavoin. Sittenmin

Kuva 25. Mauno Kosonen vihki kunnostetut sohvat käyttöön juhlan menoin vuonna 2003. Taustalla laitoksen tuolloinen esimies, professori Paavo Talman (Kuva: Hilkka Ailio; Maantieteen arkisto).

LUMA-keskus on laajentunut valtakunnalliseksi, 11 yliopiston laajuiseksi verkostoksi, ja Geopisteenkin toiminta on monipuolistunut.

Helsingin yliopiston organisaatiouudistusten myötä 2010-luvulla vanhat laitokset katosivat, kun pieniä yksiköitä yhdistettiin. Näin syntyi Geotieteilijä ja maantieteen osasto, johon maantieteen lisäksi liittyivät geologian laitos ja seismologian instituutti. Yliopiston uudistukset ovat jatkuneet hallinnon, ja viimeisimpänä tutkintojen uudistuksin. Iso pyörä -uudistuksen mukaiset koulutusohjelmat aloittivat Helsingin yliopistossa syyslukukaudella 2017. Vanha ”maantieteen laitos” hallinnoi kolmea ohjelmaa: maantieteen kandiohjelmaa, maantieteen maisteriohjelmaa sekä kaupunkitutkimuksen ja suunnittelun maisteriohjelmaa, joka on yhteisohjelma neljän tiedekunnan ja Aalto-yliopiston kanssa.

Kenian Taitavuorille perustettiin vuonna 2011 Taitan tutkimusasema (kuva 26). Siitä saatiin pysyvä tukikohta lukuisten tieteenalojen tutkimuk-

selle ja yhteistyölle, jota laitoksen henkilökunta on vuosikymmenten aikana kenialaisten kumppanien kanssa rakentanut. Toiminta on vakiintunut ja monipuolistunut entisestään, ja aseman tiloja ollaan parhaillaan laajentamassa. Toinen merkittävä uusi avaus oli kaupunkitutkimusinstituutti Urbarian perustaminen 2018. Sen myötä maantieteilijät palasivat osittain Porthaniaan, kun lisätiloja saatiin rakennuksen kolmannelta kerroksesta. Physicum kun on parissa vuosikymmenessä käynyt jo ahtaaksi.

Juuri nyt, 131. toimintavuoden ollessa jo hyvässä vauhdissa, maantiede on taas entistäkin ajankohtaisempi. Keskiössä on edelleen ihmisen ja luonnon vuorovaikutus, ilmiöiden ja ongelmien tarkastelu monitahoisessa, globaalissa maailmassa. Maantieteilijät osaavat asiansa ja ovat sen vuoksi haluttuja myös työmarkkinoilla. Opetusohjelmasta löytyvät yhä luennot, seminaarit, harjoitustyöt pienryhmissä, kenttäkurssit ja retkeilyt, mutta ne ovat täydentyneet verkkokurssien ja monimuoto-opetuksen tuomin joustavin pe-

Kuva 26. Taitan tutkimusasemalla Kenian Taitavuorilla tehdään monen tieteenalan tutkimusta (Kuva: Katarina Kosonen).

dagogisin ratkaisuin. Covid-19-pandemia aiheutti paljon huolta eikä päivittäisiä yhteyksiä kasvokkain ollut, mutta nyt maantieteen opettajat ja opiskelijat ovat jälleen löytäneet tiensä kampukselle ja ”mansan sohville”. Syksyllä 2023 juhlittiin maantieteen opetusta ja laitoksen perustamista 130 vuotta sitten. Sitä ennen juhlittiin viimeksi vuonna 2019 (kuva 27).

Virkaan nimitettyjen professorien lisäksi maantieteen soihtua on jo yli 130 vuoden aikana kantanut – ja kantaa edelleen – monilukuinen joukko viran-

Kuva 27. Physicumin valopihalla on pidetty useita opettajien ja opiskelijoiden yhteisiä juhlia. Maantieteen syysjuhlilla 2019, juuri ennen pandemian alkua, päästiin kokeilemaan myös uutukaista Virtual Reality-koppia (Kuva: Katarina Kosonen).

sijaisina professuureja tai muita tehtäviä hoitaneita, yliopistonlehtoreita, lehtoreita, tutkijoita, dosentteja, yliopisto-opettajia, assistentteja, kurssien tuntiopettajia sekä laboratorio- ja hallinto henkilökuntaa (mm. kuva 28). Vuosikymmenten kuluessa maantiede on vakiinnuttanut jalansijansa myös muissa Suomen yliopistoissa. Turussa maantieteellinen koulutus aloitettiin jo 1926 ja Oulussa 1959 (Rikkinen 1977). Vaasan ja Tampereen aluetutkimukseen keskittyvät yksiköt perustettiin 1970-luvulla, samoin laitos Joensuun yliopistoon (nykyisin Itä-Suomen yliopisto). Helsingin kauppar korkeakoulussa oli vuodesta 1921 alkaen vahva talousmaantieteen linja, joka on sittemmin hiipunut, samoin kuin opetus Svenska handelshögskolanissa. Turun kauppar korkeakoulu ja sen opetusala talousmaantiede on sittemmin liitetty osaksi Turun yliopistoa.

Kuva 28. J. G. Granö aloitti uransa Helsingin yliopiston ensimmäisenä maantieteen assistenttina vuonna 1902 ollessaan vielä opiskelija. Hän teki pitkän uran sekä Tarton että Turun yliopistoissa ja palasi vielä Helsingin yliopistoon ennen eläköitymistään (Kuva: Tiedemuseo Liekki).

Kiitokset

Kalevi Rikkinen, kulttuurimaantieteen professori emeritus: innoituksesta ja kiinnostuksen herättämisestä tieteen, maantieteen ja kartografian historiaan kevätlukukauden 1991 luentosarjalla ”Maantieteen historiaa”.

Katarina Pehkonen, Helsingin yliopiston tiedemuseo Liekki: avusta maantieteen laitoksen kuva-aineistojen jäljittämässä ja painokuntoon saattamisessa.

Kati Wolff Susi ja Taina Miettinen: Pirkko Suden kotiarkiston kuvista.

KATARIINA KOSONEN
*Geotieteiden ja maantieteen osasto,
Helsingin yliopisto*

Taulukko 1. Helsingin yliopiston maantieteen varsinaiset professorit ja apulaisprofessorit 1902–2024. Tällä hetkellä työsuhteessa olevat professorit on merkitty taulukossa lihavoivilla. Vuodesta 2014 lähtien professuurit on täytetty professorien pätevytymispolun kautta (tenure track -menettely).

Nimi	Virkanimikkeen tarkenne, opetusala (jos tiedossa) ja toimintavuodet
Aario, Leo	prof. kulttuurimaantiede 1953–1970
Aartolahti, Toive	apul. prof. 1968–1976, prof. luonnonmaantiede 1976–1998
Auer, Väinö	vaiht. prof. 1929–1938, 1938 alkaen virka kiint. prof. luonnonmaantiede 1938–1950, henkilökoht. ylim. prof. 1953–1957
Bernelius, Venla	apul. prof. ruotsink. 2018–2023
Bäcklund, Pia	apul. prof. alueiden ja kaupunkien eriarvoistuminen 2019–2023, prof. alueiden ja kaupunkien eriarvoistuminen 2023–
Di Minin, Enrico	apul. prof. suojelumaantiede 2019–2024, prof. suojelumaantiede 2024–
Eklund, Johanna	apul. prof. ruotsink. 2024–
Fogelberg, Paul	prof. ruotsink. 1982–1998
Gentile, Michael	apul. prof. ruotsink. 2014–2016
Granö, Johannes G.	henkilökoht. ylim. prof. maantiede 1923–1924, vaiht. prof. luonnonmaantiede 1924–1926, prof. kulttuurimaantiede 1945–1950
Hautamäki, Lauri	apul. prof. 1971–1977
Inkinen, Tommi	määräaik. prof. talousmaantiede 2012–2016
Jaatinen, Stig	prof. ruotsink. 1968–1981
Jauhiainen, Jussi	määräaik. prof. kaupunkimaantiede 1999–2002
Kosonen, Mauno	apul. prof. 1978–1995, prof. suunnittelumaantiede 1995–2008
Kotilainen, Mauno	henkilökoht. ylim. prof. kasvimaantiede 1943–1961
Leiviskä, Iivari	henkilökoht. ylim. prof. maantiede 1921–1945
Luoto, Miska	prof. luonnonmaantiede 2008–
Löytönen, Markku	prof. kulttuurimaantiede 1999–2020
Maeda, Eduardo	apul. prof. ympäristön kaukokartoitus 2022–
Mikkonen, Kauko	prof. suunnittelumaantiede 1990–1991
Moisio, Sami	prof. aluesuunnittelu ja -politiikka 2015–
Okko, Veikko	apul. prof. 1958–1961, prof. luonnonmaantiede 1961–1975
Palomäki, Mauri	apul. prof. 1963–1968
Pellikka, Petri	määräaik. prof. geoinformatiikka 2002–2005, prof. geoinformatiikka 2005–
Pyyry, Noora	apul. prof. maantieteen opettajankoulutus 2020–
Raento, Pauliina	prof. kulttuurimaantiede 2007–2016
Rikkinen, Kalevi	apul. prof. 1970–1973, prof. kulttuurimaantiede 1973–1999
Rinne, Janne	apul. prof. fysikaalinen maantiede 2014–2016
Rosberg, Johan E.	ylimäär. prof. virka 1902–1912, vars. prof. kulttuurimaantiede 1912–1930
Saviranta, Jaakko	apul. prof. 1974–1976
Schulman, Harry	prof. suunnittelumaantiede 2006–2014
Seppälä, Matti	apul. prof. 1978–1998, prof. luonnonmaantiede 1999–2009
Smeds, Helmer	prof. ruotsink. 1950–1967
Soininen, Janne	apul. prof. alueellinen ympäristötutkimus 2014–2018, prof. alueellinen ympäristöntutkimus 2018–
Talman, Paavo	apul. prof. kulttuurimaantiede 1982–1999, prof. kulttuurimaantiede 1999–2005
Tammekan, August	prof. luonnonmaantiede 1953–1959
Tanner, Väinö	prof. kulttuurimaantiede 1931–1944
Tikkanen, Matti	prof. hydrogeografia ja soveltava luonnonmaantiede 2002–2011
Toivonen, Tuuli	apul. prof. geoinformatiikka 2014–2020, prof. geoinformatiikka 2020–
Vaattovaara, Mari	prof. kaupunkimaantiede 2005–
Vartiainen, Perttu	prof. suunnittelumaantiede 1993–1994
Viitala, Pentti	prof. suunnittelumaantiede 1998–2006
Westerholm, John	prof. ruotsink. 1999–2014

KIRJALLISUUS

- Aario, L. (1949) *Suomen maantiede*. Tiedekirjasto n:o 14. Otava, Helsinki.
- Alhonen, P. & Alhonen, A. (2006) *Vaakavarren ratsastaja. Tutkimusmatkailija Väinö Auerin elämä*. Edico Oy, Helsinki.
- Auer, V. & Pöijärvi, A. (1937) *Suomen maantieto*. Otava, Helsinki.
- Auer, V. (1941) Tuleva Suomi talousmaantieteellisenä kokonaisuutena. *Terra* 53(4) 206–217.
- Ekholm, K. (2017) *Neuvostovastaiset oppikirjat poistettiin*. <https://sananvapauteen.fi/artikkeli/1954> 20.6.2024.
- Grandell, J. (2017, 2020; toim.) Zacharias Topelius. Föreläsningar i geografi och historia. Zacharias Topelius skrifter XV. *Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 843*. Jens Grandell ja Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6282-1508152246>
- Halonen, T. (2002) *Helsingin yliopiston matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta 150 vuotta*. Helsingin yliopiston matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta ja Tero Halonen, Helsinki.
- Hult, R. (1894) *Grunddragen af den almänna geografien. I Matematisk geografi och klimatografi*. Weilin & Göös's Aktiebolags Boktryckeri, Helsingfors.
- Hult, R. (1896) *Suomen maantiede*. Lyhyesti esittänyt R. Hult. Suomentanut Alli Nissinen. Otava, Helsinki.
- Kivikkokangas-Sandgrén, R. (1989) *First women geographers in Finland 1890–1930. A development perspective*. Publicationes instituti geographici Universitatis Helsingiensis C4. Maantieteen laitos, Helsinki.
- Kosonen, K. (2000) *Kartta ja kansakunta. Suomalainen lehdistökartografia sortovuosien protesteista Suur-Suomen kuviin 1899–1942*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 793, SKS, Helsinki.
- Kosonen, K. (2008) Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building 1899–1942. *National Identities* 10(1) 21–47.
- Kosonen, M. (2016) Henkilökohtainen sähköpostiviesti 27.2.2016.
- Laine, A. (1993a) Tiedemiesten Suur-Suomi – Itä-Karjalan tutkimus jatkosodan vuosina. *Historiallinen Arkisto* 102 91–202. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Laine, A. (1993b) Suomalaiset tiedemiehet ja Itä-Karjala: suomalaisen Itä-Karjalan tutkimuksen katkeamaton ketju. *Terra* 105(4) 299–303.
- Leiviskä, I. (1930) *Kansakoulun maantieto. Alaluokkien oppimäärä*. WSOY, Helsinki.
- Leiviskä, I. & Kärki, E. (1942) *Itä-Karjala. Maa ja kansa*. WSOY, Porvoo & Helsinki.
- Leiviskä, I. (1949) *Maantiede. Sen historia, olemus ja tehtävät*. WSOY, Helsinki.
- Maantieteen opintokirja* (1904) Maantieteen arkisto, Geotieteiden ja maantieteen osasto, Helsinki.
- Manninen, O. (1980) *Suur-Suomen ääriiviivat*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Peltonen, A. (2016) Henkilökohtainen sähköpostiviesti 2.3.2016.
- Rikkinen, K. (1977) Suomen maantieteen historia. Teoksessa: Rikkinen, K. & Eskola, M. (toim.) *Maat ja kansat. Otavan maantieteellinen tietosanakirja, osa 4*, 1640–1652. Otava, Helsinki.
- Rikkinen, K. (1983) *Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen synty*. Erillispainos, Helsinki.
- Rikkinen, K. (1988) Ragnar Hult and the emergence of geography in Finland. *Fennia* 166(1) 3–192.
- Rikkinen, K. (1993) *Maantieteen laitoksen alkuvaiheet Helsingin yliopistossa*. Publicationes instituti geographici Universitatis Helsingiensis C7. Maantieteen laitos, Helsinki.
- Rosberg, J.E. (1904) *Maa ja kansat. Kuvitettu maantiede 1–2*. WSOY, Helsinki.
- Rosberg, J. E. & Tolvanen, V. (1926–1929; toim.) *Maapallo. Maantieteellinen tietokirja 1–10*. Otava, Helsinki.
- Salmela, M. (2001) Opiskelijat kantoivat sohvansa Kumpulaaan. *Helsingin Sanomat* 3.2.2001. <https://www.hs.fi/pkseutu/art-2000003944953.html> 20.6.2024.
- Sarja, M. & Töyrymäki, A. (1983; toim.) *Helsingin yliopiston maantieteen laitos*. Eripainos Yliopistolehdestä 32 (ilместynyt 28.10.1983).
- Sarja, M. (2023) Henkilökohtainen sähköpostiviesti 28.12.2023.
- Suomen Kartasto 1899* (1899) Suomen Maantieteellinen Seura, Helsinki.
- Suomen Kartasto 1960* (1960) Suomen Maantieteellinen Seura, Helsinki.
- Tani, S. & Kanninen, V. (1992; toim.) Ranskalainen visiitti. *Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen tutkimusretkiraportteja* 23. Yliopistopaino, Helsinki.
- Tiitta, A. (1994) *Harmaakiven maa. Zacharias Topelius ja Suomen maantiede*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 147. Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- Töyrymäki, A. (2016) Henkilökohtainen sähköpostiviesti 28.2.2016.
- Uusi Suomi (heinäkuu 1950, tarkka päivämäärä ei tiedossa). Maantieteellinen opiskelijaretkikunta palannut matkaltaan Lapista.